

Alexander Dubček

(*27. novembra 1921 – † 7. novembra 1992)

Alexander Dubček

(*27. novembra 1921 – †7. novembra 1992)

Alexander Dubček bol nepochybne významnou osobnosťou československých dejín. V roku 1968 sa stal symbolom novej nádeje zmeny spoločnosti a v novembri 1989 stál pri premene socialistickej spoločnosti na demokratickú.

Je to paradox, pretože Dubček krátko po narodení odišiel do totalitného Sovietskeho zväzu v akcii Interhelpo. Na Slovensko, ktoré sa postupne menilo na autoritatívny totalitný štát s prvkami fašizmu sa vrátil, keď mal 18 rokov. Po troch rokoch relatívnej slobody od roku 1948 zase poznal a aktívne reprezentoval komunistický režim.

V roku 2008 prijala Národná rada Slovenskej republiky zákon č. 432 o zásluhách Alexandra Dubčeka Čl. 1 § 1. Alexander Dubček sa mimoriadne zaslúžil o demokraciu, o slobodu slovenského národa a o ľudské práva.

Mladosť Alexandra Dubčeka

Rodný dom
Alexandra Dubčeka
a Ľudovíta Štúra v Uhrovci

Alexander Dubček sa narodil americkým navrátilcom Štefanovi Dubčekovi a jeho manželke Pavlíne 21. novembra 1921. Rodina po návrate z USA späť do vlasti nemala kde bývať. Prichýlil ju organista evanjelickej cirkvi Alexander Trančík v dome miestnej fary v Uhrovci. Osud tak zariadil, že Alexander sa narodil v tom istom dome, ako 106 rokov predtým jeden zo zostavovateľov spisovnej slovenčiny – Ľudovít Štúr.

Alexander Dubček
s rodičmi

Otec Štefan Dubček bol politicky aktívnym človekom. Sympatizantom sociálno-demokratickej strany sa stal už počas pobytu v Budapešti v rokoch 1910 - 1912. V USA vstúpil do miestnej socialistickej strany. Po návrate na Slovensko sa priklonil k radikálnym myšlienkam 3. internacionály a spolu s ďalšími sa vybral v roku 1925 budovať beztriednu spoločnosť do sovietskeho Kirgizska.

Vysídľenecká akcia slovenských a českých komunistov sa nazývala Družstvo Interhelpo. Čechoslováci prichádzali do zaostalej krajiny bez akejkoľvek infraštruktúry a prakticky bez pomoci miestnych úradov. Fungovanie družstva rozbíhali v primitívnych podmienkach. Boli ubytovaní v stajniach a živili sa ako obuvníci, stolári, zámočníci.

Pištek v Kirgisku. Tu prežíval Alexander Dubček svoju mladosť.

Alexander Dubček neskôr spomínal na často opakovaný povzdych: „Tak tu sme na konci sveta“. Interhelpisti žili v Pišteku na jednej strane bohatým spoločenským spolkovým životom, na druhej strane sa čoraz častejšie vyskytovali prípady zatknutia členov družstva. Dospievajúci Dubček bol zrejme aj svedkom prejazdu transportu ukrajinských roľníkov – tzv. kulakov. Keď vlak zastavil v Pišteku, ktorý sa vtedy nazýval Frunze, vypadávali z otvorených vagónov mŕtvol. Dubček údajne vtedy rozmýšľal, akých zločinov sa museli dopustiť títo nepriatelia štátu, keď takto dopadli. Nedokázal pochopiť, že títo ľudia neboli trestaní za to, čo spáchali, ale za to, čím boli. Táto skúsenosť zrejme ovplyvnila budúceho politika, aby pre komunizmus hľadal ľudskejšiu tvár. Koniec koncov to, že sa človek môže stať pre komunistický režim nepohodným len pre to, čím je, musel pochopiť už v roku 1938. Vtedy nový zákon o občianstve umožnil zostať v ZSSR len cudzincom, ktorí sa vzdajú svojho pôvodného občianstva. To, že uprednostnil návrat na Slovensko svedčí o tom, že možnosť budovať socialistickú spoločnosť v Sovietskom zväze mu nestála zato, aby sa vzdal československého občianstva.

Pohľad na obytnú štvrť v továrenskej kolónii v Dubnici začiatok 20. storočia

Alexander Dubček sa s rodinou vrátil na Slovensko v novembri 1938. Do Československa teda prichádzal práve v čase, keď sa v štáte stále viac presadzovali nedemokratické a postupne totalitné prvky. Na škodu Alexandra Dubčeka boli navrátilci zo Sovietskeho zväzu nepriateľmi štátnej moci aj komunisti. Je preto pochopiteľné, že sa Dubček zapojil do ilegálnej činnosti komunistickej strany. V tom čase bol Dubček zamestnancom Škodovky v Dubnici a vodcom ilegálnej závodnej odbojovej bunky.

V rokoch 1943 a 1944 sa na Slovensku stále viac aktivizovali všetky opozičné politické sily, čo vyústilo do ozbrojeného povstania. Alexander Dubček sa zapojil do Slovenského národného povstania ako dobrovoľník pridelený k delostrelectvu. V bojoch bol zranený a s vážnym zranením nohy musel prekonať približne 15 km, kým ho transportovali do Velčíc. Tam sa onoho starala jeho budúca manželka Anna.

Dubčekova vojenská čiapka s vyznamenaniami

Po 2. svetovej vojne Dubček pomerne rýchlo kariérne napredoval. Veľmi aktívne pracoval ako člen Kolderovej komisie, ktorá sa zaoberala nezákonným konaním a politickými procesmi v 50. rokoch a stal sa 1. tajomníkom KSS. Aktívne presadzoval rehabilitáciu tzv. buržoázných nacionalistov, pričom sa dostal do ostrého konfliktu s 1. tajomníkom KSČ a prezidentom republiky Antonínom Novotným, českým nacionalistom a spoluorganizátorom politických procesov. Ale Dubčekovo postavenie na Slovensku bolo vďaka jeho osobnému spôsobu práce dosta točne pevné, takže si novozískanú pozíciu 1. tajomníka KSS udržal.

Obdobie pôsobenia Alexandra Dubčeka ako 1. tajomníka KSS je niekedy nazývané aj ako Slovenské predjarie. V máji 1963 došlo k výraznému konfliktu medzi štátnou mocou a novinármi, ktorí na zjazde novinárov požadovali slobodu informácií a kritizovali úlohu aktívnych politikov a novinárov v období stalinizmu. Kritické príspevky novinárov boli publikované v tlači, čo vyvolalo veľké rozhorčenie prezidenta Antonína Novotného. Napriek jeho priamemu útoku však vedenie KSČ nevyvodilo voči novinárom žiadne vážnejšie dôsledky.

Od polovice 60. rokov 20. storočia sa napätie medzi Dubčekom a Antonínom Novotným naďalej vyostrovalo. O likvidáciu Dubčekovho postavenia sa prezident a 1. tajomník KSČ A. Novotný pokúsil v roku 1966, kedy malo dôjsť k zjazdu slovenských komunistov. Na prekvapenie sa však Novotného kritika Dubčekovho spôsobu práce a snaha o jeho nahradenie nestretla s podporou. Dubčekovi naopak prospela Novotného blamáž počas osláv 100. výročia založenia prvého slovenského gymnázia v Martine, kedy prezident urazil zástupcov slovenského národného života. Postavenie Novotného sa neustále zhoršovalo, ale nevzdával sa. Na Dubčekovu kritiku reagoval obvineniami z buržoázneho nacionalizmu a keďže sa vo vedení KSČ necítil dosť silný, pokúsil sa dokonca o prípravu vojenského prevratu.

V procese s tzv. buržoáznymi nacionalistami bol odsúdený a neskôr rehabilitovaný Gustáv Husák – budúci prezident Československej socialistickej republiky v rokoch 1975 - 1989

Prezident Antonín Novotný víta sovietsku kozmonautku, prvú ženu sveta vo vesmíre Valentínu Tereškovú pri jej návšteve Bratislavy v auguste 1963

Alexander Dubček na prvomájových oslavách na námestí SNP
v Bratislave v roku 1966

V Komunistickej strane Československa bolo dlhodobo zaužívané, že sa všetky personálne otázky riešili v úzkej spolupráci a po odsúhlasení s najvyššími sovietskymi predstaviteľmi. „Eto vaše delo“ - „Je to vaša vec“. To bola veta, ktorou odpovedal v decembri 1967 Leonid Iljič Brežnev, 1. tajomník ÚV KSSZ na snahu Antonína Novotného nájsť podporu v Sovietskom zväze. Touto vetou dal Brežnev vedeniu KSČ jasný odkaz. Hneď v januári 1968 Ústredný výbor KSČ odvolal Antonína Novotného z postu 1. tajomníka KSČ. Následne plénum Ústredného výboru zvolilo za nového 1. tajomníka KSČ Alexandra Dubčeka.

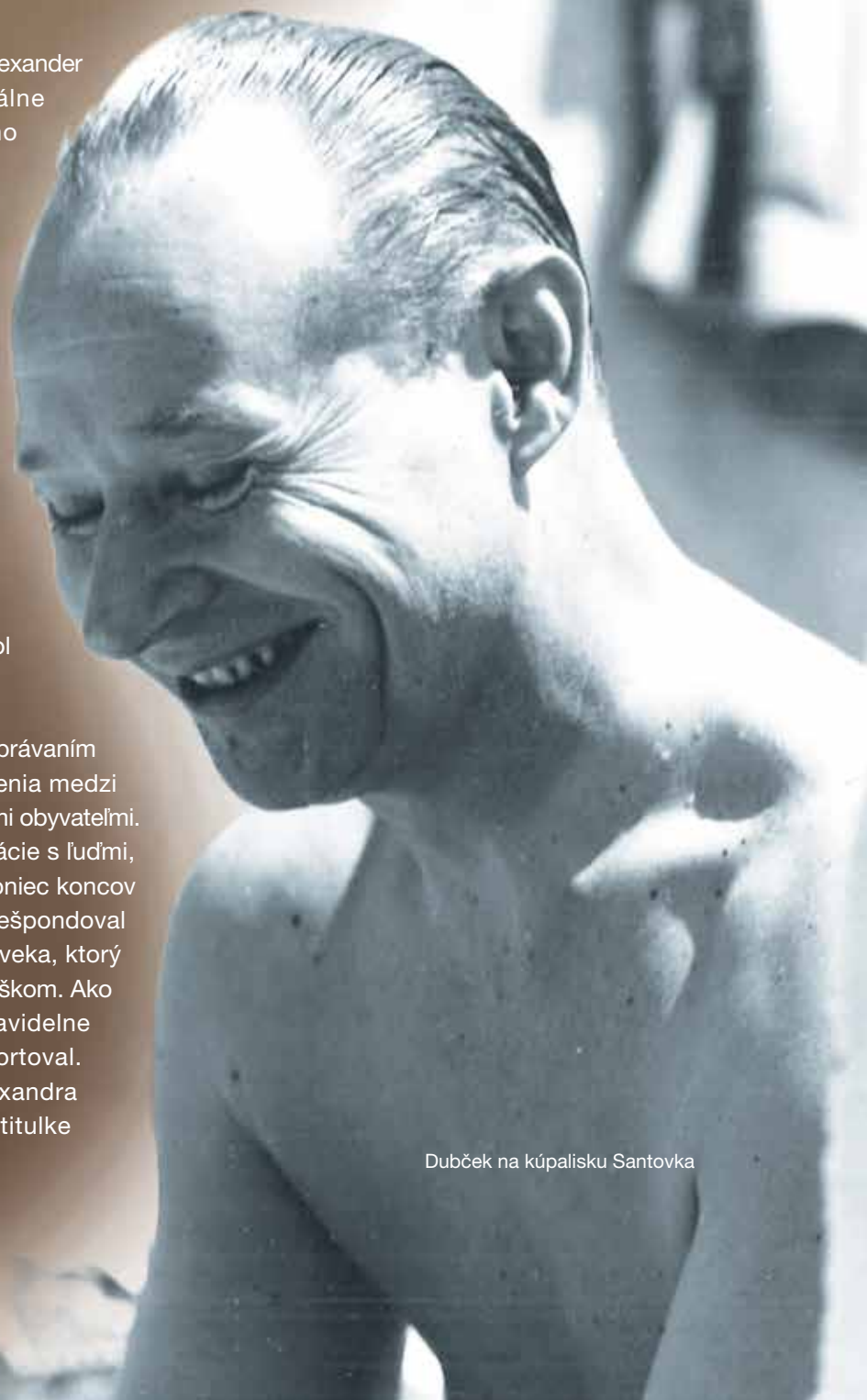
Alexander Dubček v roku 1968

Voľba Alexandra Dubčeka na januárovom pléne ÚV KSČ v Prahe bola považovaná za pomerne neočakávanú. Neexistoval princíp rovnocenného rozdelenia funkcií medzi Slovákov a Čechov. Sám Dubček očakával voľbu príslušníka českej národnosti a krátko po zvolení odišiel naspäť do Bratislavy, aby mohol navštíviť hokejový zápas. Verejnosť mohla mať pocit, že okrem drobných personálnych zmien sa nič zvláštne nestalo.

Ako uvádza vo svojich spomienkach Alexander Dubček najprv musel riešiť personálne otázky. Boli odstraňovaní Novotného ľudia a nahradzovaní novými. Postupne sa však pracovalo na akčnom programe KSČ, ktorý prispieval k demokratickej spoločnosti. Presadzovanie tohto programu sa uplatňovalo v podobe obnovenia niektorých zakázaných periodík, zrušením predbežnej cenzúry, teda úplnej kontroly strany nad výstupmi z tlače, v otvorenom prístupe k iným politickým stranám, rozšírením občianskych práv a vo federalizácii štátu. Postupne sa obnovoval občiansky a spolkový život, aktivizovali sa cirkvi, zrušené športové združenia napr. Sokol a študentské spolky.

Treba povedať, že Dubček už svojím správaním vytváral atmosféru obnoveného spojenia medzi najvyššími predstaviteľmi štátu a bežnými obyvateľmi. Jeho bezprostredný spôsob komunikácie s ľuďmi, ochota zúčastniť sa bežných aktivít, koniec koncov aj nedirektívny spôsob riadenia nekorešpondoval s predstavou 1. tajomníka ako nadčloveka, ktorý vedie anonymné masy k svetlým zajtrajškom. Ako nadšený fanúšik hokeja a futbalu pravidelne navštevoval zápasy, sám aktívne športoval. Nemožno sa čudovať, že sa tvár Alexandra Dubčeka objavila v apríli 1968 aj na titulke amerického časopisu Time.

Dubček na kúpalisku Santovka

Leonid Iljič Brežnev (v strede), Alexander Dubček (vpravo) Ludvík Svoboda (vľavo) pri príchode sovietskej delegácie do Bratislavy 2. 8. 1968

Vedúci predstavitelia Sovietskeho zväzu s obavami sledovali demokratizačné snahy v Československu. Už v marci 1968 sa uskutočnila schôdzka predstaviteľov štátov Varšavskej zmluvy, na ktorej prvý raz zo strany znepokojených komunistických predstaviteľov zaznela otvorená kritika vývoja v Československu. Dubček vo svojich spomienkach uvádza, že výnimočne sa stretnutia zúčastnili i sovietski generáli. Hrozby pokračovali v podobe vojenských cvičení v Poľsku, NDR a na Šumave. Československí predstavitelia sa síce snažili zmierniť napätie rokovaním a preukazovaním dobrej vôle, to sa však nepodarilo ani na rokovaníach v Čiernej nad Tisou.

Toto napätie sa pretavilo do najmasívnejšej operácie v celých dejinách Varšavskej zmluvy. Ozbrojený útok na Československo - vlastného spojencu a člena organizácie sa odohral 21. augusta 1968. Približne 500 tisíc vojakov zo Sovietskeho zväzu, Poľska, Nemeckej demokratickej republiky a Maďarska prekročilo hranice Československa. Sovietske výsadvkové sily obsadili letisko v Prahe a začali obsadzovať mesto. Zároveň s útokom mala byť vytvorená tzv. robotnícko-roľnícka vláda, ktorá mala byť len bábkou v rukách interventov. Je paradoxné, že pri rokovaní o vytvorení tohto orgánu prejavili súhlas ľudia, ktorých Dubček považoval za priateľov a ktorým pomohol pri dosiahnutí vyšších funkcií. Robotnícko-roľnícka vláda nakoniec nevznikla čiastočne preto, že nesúhlasil prezident republiky Ludvík Svoboda, ale aj preto, že nikto z jej podporovateľov nechcel prevziať zodpovednosť za akýkoľvek rezort.

Alexander Dubček sa o okupácii Československa dozvedel počas rokovania predsedníctva ÚV KSČ niekoľko minút pred polnocou z 20. na 21. augusta 1968. Predsedníctvo, v ktorom mal Dubček a reformné krídlo KSČ väčšinu, odsúdilo vstup vojsk Varšavskej zmluvy a vyhlásilo, že všetci ústavní činitelia zostávajú vo svojich funkciách. Ráno však do budovy Ústredného výboru KSČ vtrhli sovietski vojaci a pracovníci sovietskej tajnej polície. Dubčekovi a niekoľkým jeho spolupracovníkom oznámili, že sú zatknutí v mene „robotnícko-roľníckej vlády“ a že budú súdení revolučným tribunálom.

Napriek presným prípravám a takmer perfektnému prevedeniu okupácie Československa vojenská operácia nespĺnila všetky ciele. Skutočnosť, že predsedníctvo ÚV KSČ útok odsúdilo a že sa nepodarilo vytvoriť kolaboračnú vládu, prinútila sovietskych predstaviteľov rokovať s legitímnymi predstaviteľmi Československa. Alexander Dubček spolu s ďalšími zajatcami boli odvezení do Moskvy, kde boli držaní v izolácii až do príchodu oficiálnej československej delegácie vedenej prezidentom Svobodom.

Vojská Varšavskej zmluvy pred Národným múzeom na Václavskom námestí v Prahe

V Československu zatiaľ narážali vojaci interventov na jednoznačné odmietnutie obyvateľstva, ktoré podporovalo reformy a nastupujúcu demokratizáciu socializmu. Ľudia písali množstvo podporných rezolúcií, listov a pohľadníc, vyrábali letáky a pouličné nápisy. Z Alexandra Dubčeka sa stál národný hrdina. Československé vedenie zatiaľ rokovalo so sovietskym o podmienkach vzťahov po okupácii. Dubček pomerne dlho patril k tým, ktorí odmietali zotrvanie sovietskych vojsk v Československu. Na naliehanie kolegov a pod tlakom rôznych okolností napokon moskovský protokol podpísal.

Fotografia Sme s Vami, buďte s nami!

Napriek neuveriteľnej popularite začalo po podpise Moskovského protokolu pre Dubčeka najsmutnejšie obdobie. Je to obdobie ústupkov a ústupu. 16. októbra podpísal medzinárodnú dohodu o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk. V novembri sa musel zmieriť s tým, že došlo

k organizačným zmenám v ÚV KSČ, ktoré prakticky zlikvidovali postavenie reformných politikov. Bolo len otázkou času, kedy sa obeťou tzv. normalizácie, v skutočnosti však likvidácie akýchkoľvek nádejí na reformy stane aj Dubček. K tomu prišlo 17. apríla 1969 po búrlivých demonstráciách proti okupácii. Je potrebné povedať, že Dubček sa ani potom nedokázal vzdať verejnej činnosti v ďalších funkciách, čím legitimoval režim, ktorý v Československu vznikol. Dodnes preto zostáva jeho podpis pod tzv. obuškovým zákonom, proti ktorému síce hlasoval, ale nakoniec ho podpísal.

Ľudia Dubčekovi vyjadrovali svoju priazeň množstvom podporných pohľadníc

Dubček pri podpise Ústavného zákona o Československej federácii 28. 10. 1968. Zákon podpisuje prezident armádny generál Ludvík Svoboda

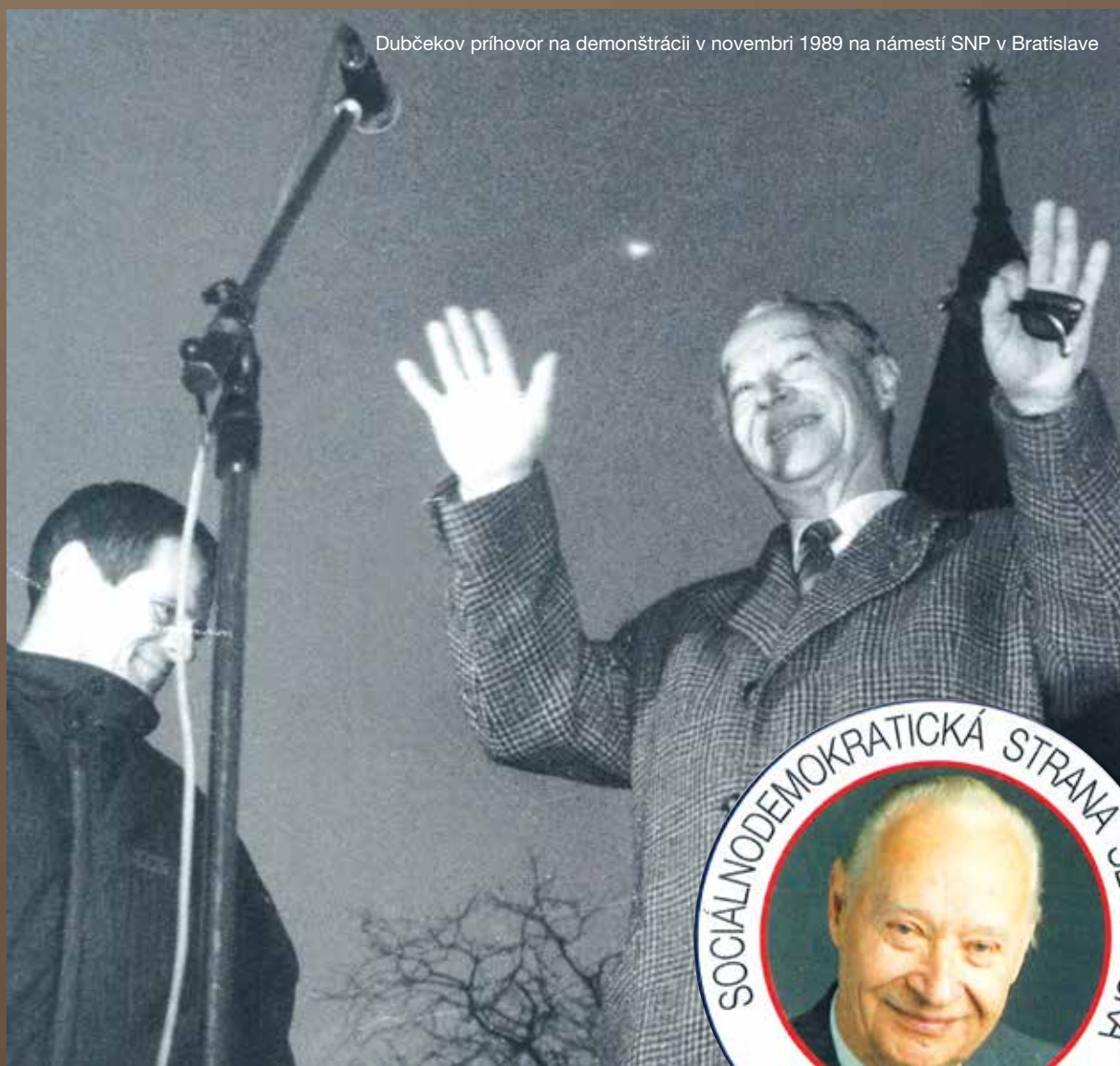
Jeden z posledných televíznych prejavov Alexandra Dubčeka 8. 1. 1969

Po odvolaní z funkcie 1. tajomníka KSČ a predsedu Federálneho zhromaždenia sa stal veľvyslancom v Turecku. Aj Dubčekovi však muselo byť jasné, že tento pomalý zostup neskončí na veľvyslanectve. V júni 1970 prestal byť pre novú moc zaujímavý a tá ho odvolala. V nasledujúcom období zažíval Alexander Dubček na vlastnej koži všetky nepríjemnosti, ktoré boli typické pre znova sa utužujúci komunistický režim. Problémy s hľadaním zamestnania, každodenné sledovanie štátnou bezpečnosťou, ktorá sa snažila o jeho izoláciu od okolia, ale aj odopieranie zdravotnej starostlivosti. Dubček vtedy pracoval za minimálny plat v Západoslovenských štátnych lesoch v Bratislave-Krasňanoch ako mechanizátor.

Alexander Dubček sa stal nepriateľom komunistického režimu, ale jeho cesta k odporu voči nemu bola pomerne komplikovaná. Medzinárodným významom presahoval všetkých vtedajších disidentov. To viedlo na jednej strane k väčšej ostražitosti režimu, na druhej strane k tomu, že nebol ochotný pridávať sa ku každému prejavu odporu. To je pravdepodobne dôvod, prečo nikdy nepodpísal Chartu 77. Dubček sa postupne čoraz viac aktivizoval v občianskej neposlušnosti a protištátnej činnosti. V zahraničí mali jeho aktivity mimoriadne veľký ohlas. Preto mu komunistické úrady v roku 1988 nezabránili vycestovať do Talianska a prevziať si čestný doktorát univerzity v Bologni, kde Dubček vystúpil s kritickým prejavom.

Alexander Dubček v roku 1989

V novembri 1989 Alexander Dubček odcestoval do Prahy a chystal sa zúčastniť manifestácie. Bol však zatknutý a prepustený až po dramatických udalostiach na Národní třídě 17. novembra 1989, kde policajné jednotky brutálne zasiahli proti demonštrujúcim študentom. Dubček sa okamžite stal jednou z tvárí novembrových udalostí a slovenskej Verejnosti proti násiliu, ktorá reprezentovala občiansku alternatívu voči komunistickému režimu. Vďaka stále obrovskej popularite sa Alexander Dubček stal horúcim kandidátom VPN na post prezidenta republiky. Iniciatíva Občianske fórum ale podporila Václava Havla. Rokovania boli zdĺhavé a komplikované. Prebiehali pri okrúhlych stoloch aj v zákulisí. Napokon sa spoločným kandidátom na post prezidenta stal Václav Havel.

Dubčekov príhovor na demonstrácii v novembri 1989 na námestí SNP v Bratislave

Odznak Sociálno-demokratickej strany Slovenska za ktorú Dubček kandidoval v prvých parlamentných voľbách 1990

Dubček medzi ľuďmi počas demonštrácii v novembri 1989 v Bratislave

Dubček napriek sklamaniam prijal ponuku stať sa predsedom Federálneho zhromaždenia ČSFR. Túto funkciu zastával od zvolenia vo Federálnom zhromaždení 28. decembra 1989 až do svojej predčasnej tragickej smrti.

Transparent z novembra 1989

V deň podpísania Ústavy Slovenskej republiky 1. septembra 1992 sa na diaľnici medzi Prahou a Bratislavou neďaleko Humpolca stala osudná autohavária, nad ktorou dodnes visia otázky. Alexander Dubček utrpel vážne zranenia, ktorým podľahol v pražskej nemocnici 7. novembra 1992.

Pri hrobe Alexandra Dubčeka na cintoríne v Slávičom údolí sa aj dnes zastaví veľa ľudí, ktorí si chcú uctiť jeho pamiatku.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM
HISTORICKÉ MÚZEUM

©Vydalo SNM – Historické múzeum 2021.

Zostavila: Jana Hutťanová.

Autor textu: Peter Tomčík.

Grafické spracovanie: Ivan Jakubovský

Fotografie boli použité zo zbierok múzea a fondu ČTK v SNM - HM.

Pokiaľ poznáte autora fotografie, prosím kontaktujte SNM - Historické múzeum.